

АДАПТАЦІЯ ЯК ПОНЯТТЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА Й КУЛЬТУРОЛОГІЇ

В.В. Демецька

Стаття присвячена одній з найактуальніших проблем перекладознавства й інтеркультурології, а саме: перекладацькій адаптації. Увага приділяється виокремленню адаптації з-поміж суміжних явищ, а також окреслюється залежність адаптивного потенціалу тексту від ступеня прагматичної орієнтації тексту.

Переклад як своєрідний тип міжмовної та міжкультурної комунікації, наділений багатогранним характером і відповідно може оцінюватись з різних точок зору, – перш за все, з точки зору відповідності оригіналу (незважаючи на ефект, створений перекладом) або з точки зору комунікативного ефекту, досягнутого за допомогою перекладу (його прагматичною адекватністю).

Становлення самостійної наукової дисципліни – перекладознавства передбачає і термінологічну визначеність базових перекладознавчих понять щодо різновидів вторинних текстів, до яких поза сумнівом можна віднести і поняття «адаптації». На жаль, ми змушені констатувати, що у вітчизняному й зарубіжному перекладознавстві ще й до сьогодні бракує системного теоретичного обґрунтування адаптації як одного з базисних понять перекладознавства; не зазначено основних відмінностей адаптації й суміжних форм вторинної комунікації; не визначено найважливіших крос-культурних чинників, що спонукають до неї; не розроблено методологічних засад перекладацької адаптації різних типів текстів, дискурсів.

До нечисленних, але переконливих праць з вивчення адаптації можна зарахувати статтю О.А. Кальниченка й В.О. Подміногіна, яка містить короткий історичний екскурс у проблематику й подає теоретичне обґрунтування проблеми співвіднесеності понять переклад і адаптація [1].

Фактично, адаптивна модель перекладу, адаптивна теорія перекладу діє на суміжжі редактури перекладу, власне перекладу й теорії комунікації. Теорія комунікації розглядає проблеми адаптації певного повідомлення в межах однієї культури до різних адресатів, тому, з цієї точки зору, адаптація – це галузь перекладознавства. Та для перекладознавства адаптація теж постає суміжною зоною хоча б тому, що здебільшого передбачає елімінування або межеву трансформацію елементів, що зрештою спричиняє повну видозміну тексту, яка, як правило, не визнається перекладом більшістю науковців.

Проте на наш погляд, перекладацька адаптація як проміжна зона, має свою принадливу силу, яка полягає в тому, що адаптивні моделі прагматичних типів текстів пояснюють необхідність застосування трансформацій і таким чином, змикають теорію комунікації, прагмалінгвістику й теорію перекладу. Адаптивні перекладацькі моделі покликані розкрити причини змін тексту в процесі (його) переходу з дискурсу в дискурс, з одного типу тексту в інший або переходу від однієї ідеології до іншої. Ці самі моделі пояснюють трансформаційні зміни під час перекладу з мови в мову, з культури в культуру.

В окремих випадках перед перекладачем постає завдання не лише перекласти, а й опрацювати текст. У сучасних дослідженнях дедалі частіше простежуються судження про те, що тексти, які потребують супровідного опрацювання, слід вважати фактами не так перекладу, як мовного посередництва, до якого належить і адаптація [2; 3]. І тому, якщо перед перекладачем постало завдання досягти заданого комунікативного ефекту, що звичайно передбачає прагматичну адаптацію, то цей вид діяльності «виходить за межі перекладу як процесу створення тексту, комунікативно рівноцінного оригіналу» [4]. Коментуючи поняття «істинний переклад», В.П.Крупнов зазначає, що без чіткого розуміння своїх завдань перекладач, навіть

діючи абсолютно щиросердо, «може фактично підмінити істинний переклад адаптацією або парафразою, ... або певним поєднанням цих елементів», які, на думку дослідника, не мають нічого спільного з власне перекладом [5]. Далі більш різко – «коли йдеться про підміну істинного перекладу адаптацією (adaptation), мається на увазі наведення більш вільної версії, тобто такий переклад, коли перекладач відступає від тексту далі припустимих меж» [6]. Подібні міркування точаться здебільшого навколо проблем, пов'язаних з усвідомленням перекладачем своєї відповідальності не лише перед оригіналом і його автором, а й перед читачами перекладу. Проте, зазначені праці не містять нічого суттєвого, окрім вказівки на деякі неозначені «високі професійні вимоги до перекладача», необхідні йому для повноцінного відтворення «духу й букви» оригіналу.

Іншими словами, адаптація й переклад репрезентують принципово відмінні види практичної діяльності, причому на відміну від перекладу адаптація рівносильна руйнації та перекрученню джерельного тексту. Тому деякі вчені вважають, що адаптація як один із різновидів мовного посередництва перш за все «полягає у спрощенні тексту, як формальному, так і змістовному» [2]. Український дослідник В. Радчук також вважає, що адаптація, яка передбачає «звуження лексики й граматики», широко застосовується з навчальною метою – для адаптації творів читачам, які опановують іноземну мову, або дітям – для адаптації «дорослої» класики. Треба віддати йому належне: В. Радчук погоджується з тим, що переклад з адаптацією – це подвійний процес і, що адаптація ступенюється і може бути стадіальною. Але знов-таки адаптація оцінюється автором негативно, оскільки порівнюється з «чорно-білою графічною мініатюрою з великого художнього полотна», яка хоч і упізнається, але це лише копія та ще й «здешевлена» [7]. Інша крайність у розумінні явища адаптації виявляється іноді в тому, що адаптацію дорівнюють коментуванню. Так, наприклад, О.А. Якименко зауважує, що «на даному етапі...універсальна стратегія коментування/адаптації перекладного тексту знаходиться у стадії розроблення» [8]. «Пристосування» перекладного тексту для «полегшення» розуміння смислів оригінального тексту «збіднює міжкультурну комунікацію, нівелює міжкультурні розбіжності, створює хибне уявлення про те, що «всюди все так само» [9] і тому вимагає «неабиякої обережності» під час застосування [9]. Щоправда, тепер уже йдеться не про міжмовні відмінності, що принципово вирішуються засобами власне перекладу, а про міжкультурну асиметрію, однак і тут учені остерігають нас від застосування адаптації, оскільки вона значною мірою деформує уявлення про іншу культуру й тому вважається «найбільш кардинальним перекладацьким перетворенням» [2; 9].

Вперше висловлена О. Каде проста думка про те, що переклад – лише один із видів мовного посередництва, надає можливість під час зіставлення з іншими його видами виразніше виявити його специфіку [10]. В принципі те саме можна стверджувати й про адаптацію: визначення поняття «адаптація» неможливо без попереднього аналізу як самого поняття «адаптація», так і суміжних з ним видів мовного посередництва. Проте той самий О.Каде, описуючи радикальні компенсуючі розбіжності, заборонені в перекладі, наголошує на тому, що їх застосування перетворює продукт мовного посередництва на «адаптивне перекладення», яке відповідно не може мати нічого спільного з перекладом [10].

Щодо видів міжмовного посередництва можна погодитись із тим, що трансляція текстів поєднана не лише з подоланням міжмовних і міжкультурних бар'єрів, а й з нейтралізацією суб'єктивно-особистісного ставлення перекладача до тексту оригіналу. Сучасна норма перекладу досить суворо ставиться до вирішення питання про вияв творчої свободи перекладача. Вона передбачає мінімум утручання перекладача у вихідний текст, максимальне «знеособлення» перекладу. Остаточна «прагматична» нейтралізація перекладацької позиції неможлива з причин, обумовлених специфічною «читацькою» суб'єктивністю перекладача, неминучістю перекладацьких рефлексій, тобто виникненням певних внутрішніх смислів та

індивідуальних оцінок, опосередкованих особистісною картиною світу з притаманною їй системою цінностей. Перекладач, у яких би умовах він не працював, перш за все є комунікантом і відносно тексту оригіналу він є адресат. Під час перекладу, коли виникає потреба розмежування, що необхідно зберегти, а чим можна пожертвувати, добираючи для одних компонентів тексту відповідності, а для інших – трансформації, текст постає процесом, а сам перекладач – автором тексту-процесу, адресантом. Таким чином перекладач поєднує в собі й адресанта, й адресата. Інтерпретаційна настанова перекладача простежується вже тоді, коли «оригінал ще тільки-но сприймається своїм майбутнім перетворювачем» [11, 39]. У цьому сенсі й у контексті визначення адаптації ми не можемо не згадати про вільний переклад та інші види мовного посередництва або види адаптивного перекладу.

Кожен переклад відображає «свій» оригінал, який може суперечити наміру автора, загальноприйнятій концепції твору тощо, але завжди впливає з наміру тексту, що його аж ніяк не вичерпує одне тлумачення. Теоретичні й практичні дослідження інтерпретації як виду мовного посередництва використовують різні підходи. Протиставлення перекладу й інтерпретації спростовується, якщо виходити з того, що інтерпретація – це «окремий вид перекладу, що ґрунтується на врахуванні позамовної дійсності» [6]. Існує й інший підхід до інтерпретації, суть якого полягає в урахуванні особистості перекладача й домінуючої настанови інтерпретації на «творчі начала» перекладу [9]. Перекладач здійснює перекладацьку діяльність на рівні тексту, а не окремих мовних одиниць, що спричиняє певні ускладнення у виборі варіанта перекладу, тому одним з вагомих питань теорії перекладу є дослідження характеру перекладацької творчості як процесу прийняття перекладачем інтуїтивних рішень. Як уже зазначалося, явище інтерпретації досліджується в основному на матеріалі художньої літератури. За словами В.В. Коптілова, в процесі художнього перекладу відбувається творча взаємодія індивідуальностей автора оригіналу і перекладача [12]. Ідеться тут про вміння побачити світ крізь призму змальованих в оригіналі образів і донести це бачення до своєї аудиторії, уникаючи «стилістичної переоцінки цінностей» [13]. Проте «інтерпретація – ознака не лише літературного перекладу. Та саме в ньому вона найбільш очевидна й найбільш значуща» [11, 70]. Домінантним критерієм інтерпретації М.О. Новикова вважає творчу присутність перекладача, ступінь його настанов і стилю [11].

Причини застосування адаптації найчастіше полягають не у власне мовній зоні, а в зоні культури. Явища асиметрії культур детально описані Ю.Найдою [14]. Не випадково Ю. Найда виокремлює формальну й динамічну еквівалентності, що набули вже хрестоматійного характеру. Формальна еквівалентність орієнтована на переклад і базується на відповідності планів змісту й вираження одиниць оригіналу й перекладу. Динамічна еквівалентність ґрунтується на принципі рівнозначного ефекту, відповідності реакції читачів оригіналу й перекладу. Зазначений тип еквівалентності підпорядковує всі перетворення знаку орієнтації на рецептора, що передбачає адаптацію лексики й граматики ВТ і ПТ.

У теоретичних дискусіях часто виголошується думка про те, що досвідчений посередник-перекладач «у певних ситуаціях» застосовує прагматичну адаптацію або «радикальні перероблення оригіналу» з тим, щоб досягти бажаного прагматичного ефекту [4]. У таких випадках перекладознавці схиляються до визнання необхідності часткового використання елементів адаптивного оброблення, проте уточнюють, що в процесі перекладу слід відмежовувати ці аспекти його діяльності від виконання ним власне перекладацьких функцій. Однак програмний висновок полягає в тому, що більшість видів «адаптивного транскодування» не узгоджуються навіть з частковим функціональним або структурним отождненням вихідного й кінцевого текстів. Наведені твердження приводять нас до таких висновків: по-перше, з огляду на співвіднесення адаптації й перекладу дослідники акцентують принципову відмінність обох понять, хоча й визнають оказіональну необхідність застосування адаптації; по-друге, маргінальний характер адаптації спричиняє нестачу не лише термінологічної

визначеності адаптації, а й окреслення системи адаптивних методів для різних типів текстів, що в свою чергу викликає неминучість наступного висновку – під фрагментарною прагматичною адаптацією тексту по суті вчені розуміють індивідуальну інтерпретацію тексту перекладачем.

Усі теоретичні й критичні міркування про переклад протягом двох тисячоліть здебільшого точилися навколо питання про ступінь повноти й точності відтворення в перекладі системи смислів оригіналу. Усвідомлення частковості перекладу, неминучості втрат під час відтворення системи смислів оригіналу постає підґрунтям апологій «перекладацької вольності» [9, 213] або права перекладача на вільне поводження з оригіналом, на будь-які перероблення, виправлення, наслідування тощо.

Вільний переклад або вільна варіація як вид мовного посередництва разом з іншими суміжними явищами (наслідування, переспіви, парафрази) докладно проаналізовано в дисертації О.В. Дзери, представниці Львівської школи перекладознавства [15]. Детальний лінгвокультурний аналіз біблійних мотивів у творчості Дж. Г. Байрона, а також контекстуальний перекладознавчий аналіз варіантів текстів перекладу на українську мову дозволили О.В. Дзери встановити такі характеристики вільної варіації: «вільна варіація твориться методом запозичення одного-двох смислових макрокомпонентів тексту-джерела, на основі яких вибудовується нова поетична структура» [15, 13]. Необ'єктивність вільного перекладу або вільної версії криється в самій природі цього явища, оскільки ніколи не можна бути впевненим, що саме так сказано в тексті оригіналу. Зазначений вид посередництва апріорно надає перекладачеві необмежені адаптаційні можливості «приспосовання» створюваного вторинного тексту до комунікативної компетенції споживача.

Переспіви, у свою чергу, також вирізняються О.В. Дзерию на основі детального та кропіткого аналізу поетичних текстів, тому резонним убачається таке визначення переспівів, яке надає авторка: «для переспіву характерний метод транспозиції, переведення оригінальних смислових одиниць у етномовні компоненти, що відображають цільову мовну картину світу та змінюють інтенціональне спрямування тексту на актуальне для цільового читача» [15, 12]. У запропонованій парадигмі радикальне місце мовного посередництва відведено перекладам за мотивами.

Вирізнення виду мовного посередництва будь-якого вторинного тексту можливе за умов урахування критерію стилю перекладача. Атрибуція перекладного тексту до певного виду мовного посередництва залежить від реалізації в цьому тексті опозиції «автор оригіналу – автор перекладу». Інакше кажучи, мінімальний ступінь вияву стилю автора перекладу свідчить на користь власне перекладу, тоді як максимальний ступінь – на користь перекладу за мотивами.

І ще одне спостереження. Як відомо, коментарі й тексти за мотивами не підлягають зіставленню з ВТ. Адаптивні тексти необхідно зв'язати з ВТ тому, що перекладацькі й адаптивні стратегії, використані для даного типу тексту, мають комплементарний характер. Комплементарність перекладацької та адаптивної стратегій обумовлена об'єктивними методологічними й лінгвокультурними основами, які ми й спробуємо описати.

Акт перекладу прагматично зорієнтований у двох напрямках. По-перше, як ми вже наголошували, він полягає в оцінюванні ступеня присутності автора перекладу. По-друге, переклад прагматично зорієнтований на рецептора або, інакше кажучи, переклад аналізується за ступенем орієнтації на читача перекладу. На думку перекладознавців, відмінність перекладу від інших видів міжмовного посередництва полягає в тому, що переклад прагне до максимально повного й точного відтворення всієї системи смислів, що містяться у вихідному повідомленні. Дійсно, часто стверджується, що вдалий переклад – це такий переклад, який має вигляд або звучить немов оригінал, але з одним уточненням – текст перекладу повинен бути комунікативно рівнозначним оригіналу, причому його комунікативна рівність

проявляється в ототожненні рецептором перекладу з оригіналом у функціональному, змістовному та структурному відношенні. Ця тотожність значною мірою залежить від «корекції на інший культурний універсум», корекції як відповіді на виклик міжкультурної асиметрії [16]. А це, здавалось би, передбачає, що від перекладача очікують активного втручання для досягнення цієї мети – а що ж це, якщо не адаптація? Наведене, далеко не риторичне запитання, змушує нас говорити про головні критерії теорії перекладу й теорії адаптації, а саме – еквівалентності й адекватності.

Категорії еквівалентності й адекватності неодмінно передбачають урахування реакції аудиторії на переклад, що свідчить про нормативний характер зазначених категорій. Норма, в свою чергу, безпосередньо реалізується оцінюванням тексту перекладу – «вдалий, невдалий». У певні історичні періоди оцінювання якості перекладу чималою мірою було зумовлено вельми жорсткими нормами, продиктованими літературними, культурними й навіть соціальними перевагами. Сучасний читач вельми віддалився від тих читачів, що сліпо вірили в усе написане, наприклад, лютерівську Біблію, а після розпаду тоталітарної монолітності Радянської держави поступово адаптувався до національного, культурного, політичного різнобарв'я. Розширений горизонт читацьких очікувань обумовлює зростання сприйнятливості до будь-яких нововведень і забезпечує готовність читача «брати участь у перекладацькому експерименті – реалізації тексту» [17]. На перший погляд, з таким твердженням можна погодитись, проте кожна адресна група за своїм типом і складом потребує свого, іноді індивідуального, підходу, що особливо помітно, коли йдеться про типи тексту й дискурси, що, на перший погляд, ідентичні за структурною, функціональною та комунікативною специфікою. Саме тут і виявляється своєрідність сприйняття певної культури, або багатогранність відтінків картин світу, які певним чином впливають на якість перекладу.

Поняття про одні й ті самі, тобто еквівалентні, предмети та явища дійсності в різних мовах відмінні, оскільки ґрунтуються на різних уявленнях у національно-відмінних свідомостях. Це цілком природно й закономірно, тому що різняться способи життя, світобачення, звички, традиції, ті нескінченні й різноманітні умовності, що визначають національну культуру в емному значенні слова. Зважаючи на міжмовну й міжкультурну асиметрію, перекладач вимушений практично в кожному випадку перетворення системи смислів додавати або усувати певні елементи смислу. Дійсно, в еквівалентному перекладі всі перетворення смислів, що містяться у вихідному повідомленні, мають раціональний характер і не підпорядковані безпосередньо волі перекладача [9].

У середині ХХ століття процес перекладу трактувався як перевираження засобами мови перекладу того змісту, який уже було виражено засобами оригіналу. Перекладацька природа зазначеного перетворення найповніше висвітлюється моделлю закономірних відповідностей, або моделлю еквівалентності мовних одиниць. У межах наведеної концепції адекватність перекладу подавалась як семантична точність, доповнена стилістичною еквівалентністю, яка містить принцип підпорядкування тексту перекладу функціонально-стилістичним нормам мови перекладу. Зрозуміло, що семантико-стилістична адекватність визначалась через оцінювання семантичної та стилістичної еквівалентності мовних одиниць, що формують тексти оригіналу й перекладу. Поняття прагматичної адекватності тексту встановлюється з огляду на його відповідність цільовій настанові відправника повідомлення, а критерієм такої адекватності слугує рівноцінний (в ідеалі тотожний) комунікативний ефект. Функціонально адекватний переклад, завданням якого є висвітлення функціональної домінанти оригіналу, як вторинний текст наділений тією самою адекватністю, що й адекватність відповідного первинного тексту. Звідси, виявлення критеріїв якості перекладу, що базуються на концепції семантико-стилістичної адекватності, становить власне лінгвістичну проблему, а встановлення критеріїв перекладу, з огляду на функціональну адекватність, становить

лінгвопрагматичну проблему, вирішення якої здійснюється в межах теорії комунікації.

Використання терміна «еквівалентність», на думку науковців, доречно в дослідженнях прагматичного рівня мовних одиниць, які створюють комунікативний ефект тексту перекладу, відповідний комунікативному ефектові тексту оригіналу. А.Дафф наголошує, що такі параметри, як «де, коли, як відбувається й кому адресовано» повідомлення – визначають зміст, форму й стиль мовної комунікації. Зазначені аспекти належать до так званих «неписаних правил» мови, що певним чином обумовлюють успішність міжкультурної комунікації [18, 19-21]. Інакше кажучи, проблема еквівалентності – це відтворення тексту оригіналу, його змістовної, смислової, семантичної, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації. Проблема адекватності – це відтворення реакції. Мірило адекватності перекладу – читацьке сприйняття. Внаслідок чого, парадоксальними, але зовсім не винятковими в історії перекладу є випадки, коли стилістично еквівалентні ПТ не змогли (або не відразу змогли) стати функціонально адекватними, а функціонально адекватні ПТ не були стилістично еквівалентними. Іноді для збереження реакції необхідно застосувати до тексту трансформації різного роду, навіть радикальні. А іноді, зберігаючи текст, навіть неможливо відтворити реакцію хоча б наближену до реакції носія вихідної традиції. У різних випадках залежно від мети перекладу певні способи можуть домінувати або відступати на другий план. Отже, еквівалентності відповідає власне переклад, а адекватності – адаптація. Тож повторюємо: адекватний переклад можливий лише завдяки комплементарному характеру перекладацьких і адаптивних стратегій. Цю ідею підтверджують Ж.-П. Віне й Ж. Дарбельне, з якими важко не погодитись у тому, що відмова від адаптації, яка стосується не лише структури, але й самого «розвитку ідей, думок і способів їх фактичного викладу», спричиняє виникнення в «правильному тексті певної невизначеності, чогось фальшивого, що неминуче виявиться в перекладі» [19]. Нівелювання в перекладі «змін у мисленні, в культурному й лінгвістичному планах», може призвести до породження немодульованих і неадаптованих перекладів «важливих документів, шкільних підручників, журнальних статей, сценаріїв до фільмів тощо», які виникають через необізнаність або через прагнення до «хибно усвідомленої точності» перекладачами, які «не можуть або не ризикують здійснити опосередковані (непрямі) переклади» [19].

Відмінність перекладу-адаптації від перекладу-репродукції та інших різновидів інтертекстів або видів (між)мовного посередництва полягає в тому, що перекладацька адаптація свідомо зорієнтована на зіставлення й перевірку текстом оригіналу. Перекладацька адаптація не суперечить перекладу-репродукції, а є комплементарним типом перекладу.

Адекватний переклад у будь-якому разі передбачає адаптацію. Інша річ, що пропорції власне перекладацьких і адаптивних стратегій підпорядковані типові тексту, та не просто умоглядному типові тексту, а прагматичному. Чим ближче прагматична функція тексту до домінантних, тим більше адаптивних стратегій необхідно застосовувати, але не забуваючи про власне перекладацькі. Іншими словами, головний критерій адаптації тексту – це його прагматична орієнтація.

SUMMARY

The article deals with the most up-to-date problem in the theory of translation and intercultural studies – the problem of translational adaptation. The article highlights the notion of adaptation within the adjacent phenomena and focuses on the description of adaptive potential of the text depending on the pragmatic orientation of this text.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кальниченко О.А., Подмінюгін В.О. Переклад та адаптація // Вісник Харківського нац. у-ту ім. В.Н.Каразіна. Сер. романо-германська філологія. - Харків: ХНУ, 2004. - №636. - С. 201-206.
2. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. - СПб.: Филологический фак. СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 352 с.
3. Виноградов В.С. Темпоральная (временная) стилизация как переводческий прием // Филологические науки. - 1997. - № 6. - С. 54 - 59.
4. Комиссаров В.Н. Перевод и интерпретация // Тетради переводчика / Под ред Л.С.Бархударова. - М.: Высшая школа, 1982. - Вып. 19 - С. 3-20.
5. Кравченко Н.А. Проповедь как особый вид текстового воздействия (К истории вопроса) // Записки з романо-германської філології: Сб. статей. - Одеса: ОДУ, 2002. - Вип.11. - С. 127-133.
6. Крупнов В.П. Теоретические и практические проблемы перевода. - Доступный з: <<http://iilsr.iatp.by/ru/publication>>.
7. Радчук В. Протей чи Янус? (Про різновиди перекладу) // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. „Григорій Кочур і український переклад” (м.Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол.: О.Чердниченко (голова) та інш. - Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - С. 255 - 267.
8. Якименко О.А. Перевод и комментарий: пределы адаптации // Матер. VI Междунар. науч. конф. по переводоведению „Федоровские чтения” (21-23 окт. 2004 г.). - СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. - С. 508 - 514.
9. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. - 544 с.
10. Kade O. Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung // Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 3. - Leipzig, 1980. - S. 194-197.
11. Новикова М.А. Прекрасен наш союз. Литература - переводчик -жизнь: Лит.-крит. очерки. - К.: Рад. письменник, 1986. - 224 с.
12. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. - К.: Юніверс, 2002. - 280 с.
13. Грабовецька О.С. Епітетна конструкція в перекладах Григорія Кочура // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. „Григорій Кочур і український переклад” (м. Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол.: О.Чердниченко (голова) та інш. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - С. 108 – 112.
14. Nida E. Towards a Science of Translating. - Leiden, 1964. - 178 p.
15. Дзера О.В. Індивідуально-авторське трактування біблійних мотивів як перекладознавча проблема (на матеріалі українських перекладів творів Дж. Г. Байрона): Автореф. канд. філол. наук.– К., 1999. - 21 с.
16. Гаврилів Т. Роздуми про переклад. - Доступний з: <<http://krtyvka.kiev.ua>>.
17. Маркштайн Э. Постмодернистская концепция перевода (с вопросительным знаком или без него). - Доступный з: <www.lingvoda.ru/transforum/articles/markshtein_al.htm>.
18. Duff A. Translation. - Oxford: Oxford Univ. Press, 1989. - P. 24-25.
19. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. - М., 1978. - С. 157 - 167.

Надійшла до редакції 19 лютого 2007 р.